

podsystemov etiky. Archangelskij konštatuje, že sociológiu morálky je potrebné chápať v jej komplexnosti, ktorá stojí na etických analýzach zvláštností morálky ako aj na použití sociologických metodík výskumu. Predmetom sociológie morálky je poznávanie reálne fungujúceho morálneho vedomia, morálnych vzťahov, morálnej činnosti subjektov, ktoré sú súčasťou životného procesu, spoločenských aktivít rozličných sociálno-demografických skupín. Cieľom sociológie morálky je poznať reálne podmienky, v ktorých sa uskutočňuje správanie ľudí (podmienky práce, kultúru) a objektívne faktory, ktoré túto morálnu činnosť determinujú. Eticko-sociologická informácia nemá mať demografický ani psychologický charakter, upozorňuje autor (s. 166). V snahe ukázať na nebezpečenstvo etického či sociologického redukcionizmu, nastoľuje Archangelskij zložitú problematiku metodík skúmania konkrétnych morálnych javov, správania sa ľudí. Otázka voľby metodiky je značne podmienená objektom výskumu. V závislosti od šírky skúmaného objektu môžu sa prijať rôzne meradlá a cieľové naznačenia: výskum sa uskutočňuje na úrovni národa, skupiny, kolektívu, atď., môže mať presne špecifikovaný charakter napr. mravný život rodiny, kolektívu a pod.; výsledky sa môžu využiť v teórii etiky, alebo v teórii morálnej výchovy (s. 166). Podľa Archangelského závažným sa stáva rešpektovanie faktu, že

metodika eticko-sociologických výskumov by vždy, mala zodpovedať zvláštnostiam obsahu a štruktúry objektu výskumu, pričom primárnym pre respondenta sa stáva adekvátne poznanie obsahu etických kategórií. Autor pripomína spôsoby a zdroje získavania týchto informácií (anketa, analýza takých materiálov ako sú denníky, listy, osobné dokumenty, závery expertíznych komisií, štatistiky a ďalšie). Najväčší problém vzniká pri kvantifikácii sociologicko-etických šetrení. Kvantifikácia podľa autora odbúrava to, čo je pre etiku špecifické — jej filozofický rozmer a v morálke jednu z jej dôležitých stránok — subjektívnu. Preto autor uvádza i ďalšie možnosti získavania informácií o mravnosti (publicistika, umenie, hlavne umelecká literatúra a ďalšie).

V záverečnej kapitole sa sovietsky etik zamýšľa nad úlohami a zvláštnosťami aplikovanej etiky. Všima si hlavne vzťah etiky a teórie mravnej výchovy, vzťah medzi všeobecnou etickou teóriou a jednotlivými druhmi profesionálnych etik. Tento vzťah analyzuje na predpoklade, že všeobecná teória morálky nemôže zostať uzavretá v abstraktno-teoretických hraniciach, ale jej aplikácia na špecifické ľudské činnosti nachádza výraz v profesionálnych etikách. Cez profesionálne etiky a všeobecnú teóriu morálky nastáva vzájomné obohacovanie teórie i praxe.

Barbora Hlavová

PODNETNÝ METODOLOGICKÝ PRÍSPEVOK K SKÚMANIU ĽUDSKÉHO ŽIVOTA

K. A. ABULCHANOVÁ-SLAVSKÁ: Dialektika ľudského života. Pravda, Bratislava 1985, 256 s.

Rast pozornosti venovanej metodologickej problematike spoločensko-

vedného výskumu má príčiny nielen vo zvýšenom teoretickom záujme o

problematiku človeka a spoločnosti, ale aj v naliehavých úlohách, ktoré pred spoločenské vedy nastoľuje prax v období budovania rozvinutého socializmu.

Osobnosť, jej činnosť a správanie v širšom slova zmysle sa stáva či už v komplexnosti problému alebo v jeho jednotlivých aspektoch predmetom viacerých monodisciplinárnych, ale aj interdisciplinárnych výskumov. Pre marxistickú vedu je aj v tejto oblasti charakteristická aplikácia základných princípov materialistickej dialektiky — aj keď sa tieto vo všeobecnej podobe stali pre výskumnú prácu samozrejmou, ešte vždy sa v konkrétnych vedách pociťuje potreba hlbšej, precíznejšej rozpracovanosti metodologickej problematiky súvisiacej s poznávaním tak zložitej časti skutočnosti, akou je človek a jeho život.

Značne originálnym pokusom o uchopenie vybraných problémov vzájomného vzťahu filozofického, metodologického a konkrétno-vedného prístupu k problematike jedinca a jeho života je kniha poprednej sovietskej, aj u nás už známej autorky K. A. Abulchanovovej-Slavskej, nazvaná *Dialektika ľudského života*. V knihe, ktorú slovenskému čitateľovi sprístupnil prekladateľ E. Turčan a ktorú vydalo nakladateľstvo Pravda (v edícii Marxisticko-leninská filozofia), sleduje autorka dialektiku ľudského života v niekoľkých navzájom súvisiacich rovinách, a to v rovine vzťahu individuálneho a spoločenského (I. kapitola), objektívneho a subjektívneho (II. kapitola), prírodného a spoločenského (III. kapitola) a napokon si v nej všima z vyššie spomínaných zorných uhlov niektoré mechanizmy a formy reprodukcie individuálnej životnej činnosti (IV. kapitola).

Základnou úlohou, ktorú si autorka vytýčila v tejto práci, je teoretické objasnenie ľudského života prostred-

níctvom štruktúry životnej činnosti jednotlivca, ako aj vyčlenenie tých foriem, ktoré sú v nej z hľadiska utvárania a rozvíjania osobnosti najaktuálnejšie a najvýznamnejšie. Na koľko väčšina prác zaoberajúcich sa podobnou problematikou sa zameriava najmä na analýzu spoločenských procesov, možno osobitný dôraz na analýzu individuálnych rozmerov ľudskej existencie, aký sa kladie v knižke tejto sovietskej autorky, privítať ako potrebný príspevok do marxistickej metodológie spoločenského poznania.

Abulchanovovej východiskom je téza, že „jednotlivca ako spoločenskú bytosť a jeho životnú činnosť nemožno odtrhnúť od spoločenských zákonitostí podmieňujúcich jeho vývoj“, ale naopak, je potrebné ich skúmať „v jednote so všeobecnými zákonitosťami spoločenského vývoja a všeobecnými princípmi analýzy spoločenských javov, ktoré patria do historického materializmu“.

V knihe sa venuje osobitná pozornosť kritike metodologických východísk súčasného buržoázneho myslenia (založeného na funkcionalistickom, fenomenologickom, existencialistickom a ďalších prístupoch), v ktorom sa neguje spoločenská podstata jedinca. Autorka zároveň rozvíja dialektiku individuálneho a spoločenského z marxistických pozícií, a to nielen v najvšeobecnejšej polohe, ale aj — a najmä — s ohľadom na ich konkretizáciu v jednotlivých spoločenských vedách skúmajúcich človeka a jeho činnosť (materiálnu alebo ideálnu).

Základný predpoklad koordinácie konkrétno-vedných výskumov o človeku vidí opodstatnene vo vytvorení takej jednotnej koncepcie osobnosti, z ktorej by vyplynuli i záväzné metodologické direktívy pre jednotlivé vedy. Za dôležité pokladá pritom vychádzať zo skutočnosti, že ľudský ži-

vot je nevyhnutné skúmať ako špecifický historický proces, ako reprodukciu životnej činnosti, pričom reprodukcia individuálneho spôsobu života je v podstate „reprodukciou spoločenského spôsobu života jednotlivca ako spoločenského jednotlivca“. Samotnú spoločenskú podstatu skúma Abuľchanovová nie ako nemennú substanciu, ale ako konkrétny, historicky sa meniaci „spôsob riešenia protirečení, spôsob rozvoja, utvárania súvislostí medzi ľuďmi a spôsob ich vzťahov“. V súvislosti s takto chápanou spoločenskou podstatou, so vzťahom jej spredmetňovania a odpredmetňovania analyzuje sa v knihe dialektika individuálneho a spoločenského. Autorka ukazuje, že bohatstvo predmetných vecných foriem (spredmetnenie) nevedie v určitých objektívnych podmienkach k skutočnému odpredmetneniu a rozvoju jednotlivcov, preto zďaleka nevedie každý akt spotreby spontánne k procesu rozvoja osobnosti.

V ďalších častiach knihy autorka dokazuje, že práve spôsob skúmania jednotlivca prostredníctvom konkrétneho spoločenského procesu reprodukcie životnej činnosti umožňuje adekvátne objasniť vzájomnú závislosť činnosti od jej podmienok, resp. závislosť zmeny činnosti od zmeny podmienok. Nemenej závažné sú problémy metodologickej analýzy vzťahu filozofickej a konkrétno-vednej úrovne skúmania biologického a sociálneho, ktoré autorka nastoľuje v ďalšej časti knihy a pri riešení ktorých tiež zdôrazňuje potrebu reflektovať vnútornú jednotu oboch týchto stránok ľudského bytia. Filozofickej analýze ich vzájomného vzťahu pripisuje významnú úlohu formulovať jednotný princíp, ktorý sa má premietnuť v špecifickej podobe i do konkrétno-vedných skúmaní problému biologického a sociálneho.

V práci sa upozorňuje na nepri-

puštné zjednodušovanie Marxovej tézy o tom, že „príroda sa postupne stáva človekom“ i na nesprávnu zámenu pojmov prírodného a biologického, v dôsledku čoho môže vznikať dojem, akoby sa v marxizme popierala úloha prírodného v človeku. Zásadnú kvalitatívnu premenu prírodného (ktoré sa v marxizme nechápe v protiklade k spoločenskému, ale naopak, posledné sa chápe ako rozvíjanie prírodného v človeku) v rámci spoločenského nevysvetľuje autorka ako proces historicky ohrozený momentom antropogenézy, ale ako vnútornú súčasť celého ľudského vývoja. Inak povedané, vývoj prírodného sa neprerušuje vznikom človeka — v ukončení biologickej evolúcie nemožno vidieť ukončenie prírodného vývoja človeka. Metodologickým dôsledkom takejto diferenciácie je požiadavka neprenášať mechanicky pojmy vypracované v biológii zvierat do vied skúmajúcich biologické aspekty človeka. Ľudský spôsob života je osobitný tým — akcentuje v práci — že vytvoril nový spôsob vzájomného pôsobenia s prírodným prostredím: individuálny spôsob styku s prírodou vlastný zvieratám nahradil spoločenským, sprostredkovaným celou kultúrou. V nadväznosti na túto skutočnosť pristupuje autorka k vymedzeniu jednotlivca ako zmyslovo-prírodnej bytosti, ktorá je vždy začlenená do určitého spoločenského organizmu a ním aj determinovaná. V analogickom vzťahu determinácie vysvetľuje aj proces individuálnej reprodukcie človeka a jeho zmyslových foriem. V súvislosti s týmto problémom upozorňuje na principiálny rozdiel medzi púhym zachovaním existencie spoločenského jednotlivca a jeho rozvojom, spočívajúcim v prekračovaní daných hraníc a vo vzniku nových potrieb, možností. Ani tu neprehliada moment sociálnej podmienenosti, naopak, zdôrazňuje tesnú

spätosť medzi individuálnymi a sociálnymi rozmermi reprodukčných procesov života. Problém rozvoja schopností jednotlivca spája dôsledne s analýzou toho, ako sa jeho prírodné vlastnosti menia na základe spoločenského spôsobu života a činnosti. Zdôrazňuje pritom metodologickú závažnosť diferenciácie schopností na aktuálne a potenciálne; pod prvými rozumie realizáciu druhých, a to v jej konkrétnej spoločenskej podmieneneosti.

V záverečnej časti pristupuje autorka ku konkretizácii východiskovej tázy o spoločenskej determinácii individuálnej životnej činnosti s ohľadom na subjektívne formy reprodukcie tejto činnosti. Základným predpokladom objektívnej analýzy subjektívnych foriem je podľa nej, a s takýmto prístupom možno jednoznačne súhlasiť, chápanie subjektívneho nie ako štruktúry uzavretej do samej seba a ako hotovej, nemennej substancie, ale ako špecifického procesu a objektívnej súvislosti jednotlivca s jeho životnou činnosťou. Na odlíšenie dvoch krajných polôh pri charakteristike spôsobu reprodukcie individuálnej životnej činnosti používa Abuľchanovová pojmy pozície (subjekt je len pasívnym divákom svojho života) a dispozície (subjekt sa stáva jeho aktívnym tvorcom). To, ako formy subjektivity vyjadrujú spoločensky odlišnú pozíciu jednotlivcov v živote a ako zabezpečujú premenu pasívneho postoja k vlastnému životu na aktívny, t. j. transformáciu pozície na dispozíciu, pokladá tiež za závažné hľadisko pri objektívnej analýze subjektívneho.

Subjektívne formy (vrátane zmyslovo-praktických, ktorým sa venuje v práci značná pozornosť), chápe teda autorka ako osobitné produkty reprodukcie životnej činnosti a týmto momentom prispieva k ďalšiemu rozpracovaniu „činnostnej“ koncepcie osobnosti a jej prejavov. Ako produkty individuálnej reprodukcie života sú však subjektívne formy podmienené i spoločensko-historicky a ako sa v knihe fundovane argumentuje, nemožno ich vysvetliť mimo rámec spoločenskej životnej činnosti. ZávERY o spätosti objektívneho a subjektívneho, prírodného a sociálneho, individuálneho a spoločenského, ku ktorým Abuľchanovová dospela, sú dôležitými metodologickými princípmi, o ktoré sa musia opierať všetky vedné disciplíny skúmajúce človeka a jeho činnosť (predovšetkým psychológia, sociálna psychológia, etika, sociológia, ale aj teória umenia a ďalšie), ak ich poznanie nemá sklznúť do redukcionizmu, abstraktnosti, subjektivismu, ak má byť objektívne pravdivým poznaním. Pochopiteľne, autorka nemohla na priestore jednej monografie obsiahnuť všetky aspekty problému, ktorý si vytýčila. Aj keď miestami azda prekročila únosnú šírku záberu na okruh problémov (čo sa v niektorých častiach prejavilo miernym narušením prísnej myšlienkovkej konzistentnosti výkladu), a aj keď viaceré otázky zodpovedala len parciálne, možno jej knihu privítať ako inšpirujúci podnet pre ďalšie rozpracovanie metodológie vied skúmajúcich človeka.

Etela Farkašová